

КНЯЗЬ ЮРІЙ-БОЛЕСЛАВ ТРОЙДЕНОВИЧ: ЕСКІЗ ПОРТРЕТА

Юрію-Болеславу Тройденовичу історики приділили небагато уваги¹. В історіографії закріпився стереотип сприйняття князя як польсько-го ставленика, що не зумів знайти спільної мови з галицьким боярством і був отруєний за прихильність до католиків. Чи все було насправді так та чи можливо запропонувати хоча б ескіз портрета, близький до правди? Спробуємо з'ясувати це питання на основі тих незначних фрагментів його життєвого шляху, які зберегли джерела.

До 21 травня 1323 р. померли галицько-волинські князі Андрій та Лев Юрійовичі. Обидва брати мали проблеми з ординцями і періодично платили данину-вихід, як засвідчив відомий лист польського короля Владислава Локетка до римського папи Іоана ХХІІІ від 21 травня 1323 р.² Оскільки король вважав князів “непереможним щитом” проти ординців, можна припускати, що боротьба з ними за часів Юрійовичів тривала з перемінним успіхом. Відома також пропозиція братів Тевтонському ордену про захист від наїздників³. Не випадкове й звернене до папи прохання польського короля оголосити хрестовий похід, аби запобігти ординській окупації Галицько-Волинської держави⁴. А це був період панування наймогутнішого із золотоординських ханів Узбека (1313–1342)⁵. На те, що брати одержали ханські ярлики на свої князівства вказує і швейцарський хроніст Йоган Вінтертурський⁶.

Обставини загибелі обох князів залишаються загадкою. Можна погодитися з неодноразовою їхнього відходу й смертю Лева перед Андрієм: інакше останній хоча б на короткий час став би сюзереном усієї держави⁷. Чи були князі отруєні, як натякав швейцарський хроніст, чи пішли з життя

¹ Болеслав-Юрій ІІ, князь всей Малой Руси. Сб. мат. и исслед., собр. О. Гонсиоровским, А. А. Куником, А. С. Лаппо-Данилевским, И. А. Линниченко, С. Д. Пташицким и И. Режабком. – Санкт-Петербург, 1907; *Кордуба М.* Болеслав-Юрій ІІ. Останній самостійний володар Галицько-Волинської держави з нагоди 600-річчя його смерті // *Минуле і сучасне.* – Краків, 1940. – Ч. 7. – С. 3–32.

² Monumenta Poloniae Vaticana (далі – MPV). – Kraków, 1913. – Т. 1. – Р. 83.

³ Болеслав-Юрій ІІ... – С. 149.

⁴ MPV. – Р. 83.

⁵ *Войтович Л.* Нашадки Чингіз-хана. Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. – Львів, 2004. – С. 125–128.

⁶ Monumenta Poloniae Historica (далі – MPH). – Lwów, 1872. – Т. 2. – С. 623.

⁷ *Беняк Я.* Вигаснення галицько-волинської княжої династії // *Галичина і Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького.* – Львів, 2001. – С. 79–85.

в інший спосіб – стверджувати важко. Припущення про їхню загибель у боротьбі з Ордою виглядає досить вмотивованим⁸. Тільки зовнішні чинники могли завадити братам, яких закликали закарпатські нобілі, поборотися за угорську спадщину⁹. Давню версію щодо смерті князів у війні з Литвою підтримував самотній Броніслав Влодарський¹⁰. Януш Беняк чи не єдиний із дослідників зупинився на аналізі інформації швейцарського хроніста. Він відкидав можливість загибелі князів у боротьбі з литовцями або ординцями, вважаючи, що вона, як випливало з цитованого листа, тільки відкрила ординцям можливість завоювати князівство. Дослідник також, услід за Казимиром Ясінським¹¹, звернув увагу на те, що в середні віки отруєнням пояснювали будь-яку несподівану смерть, причину якої з'ясувати не вдавалося, особливо якщо її пов'язували з хворобою органів травлення, навіть коли та була спричинена переїданням чи зловживанням алкоголем. Тому Я. Беняк дійшов висновку про відхід обох князів послідовно один за одним у мирний час, до того ж не обов'язково від отрути¹².

Не бачу можливості погодитися з істориками, які вважають, що в Київській Русі не було усталеної традиції успадкування князівських престолів¹³, у той час, як збережені пам'ятки (ранні угоди з Візантією, різні редакції "Руської правди", деякі статутні грамоти), свідчать не тільки про наявність, а й сувору регламентацію спадкового права, наприклад, у купців, смердів чи дружинників. Крім того, спадкове право функціонувало практично в усіх правлячих династіях, з якими Рюриковичі були споріднені. Передовсім, Русь принципово не відрізнялася від сусідніх держав, подібно, як династія Рюриковичів від сусідніх пануючих династій. Взаємини всередині династії ґрунтувалися на традиційному родовому праві старшого, тобто того, хто був ближчим до засновника роду за старшинством. Ця проблема достатньо повно висвітлена як у давнішій, так і новішій літературі¹⁴.

⁸ *Paszkiwicz H.* Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1925. – S. 7–11; *Мацяк В.* Галицько-Волинська Держава 1290–1340 рр. у нових дослідках. – Авсбург, 1948. – С. 18; *Długopolski E.* Władysław Łokietek na tle swoich czasów. – Wrocław, 1951. – S. 22; *Шабильдо Ф. М.* Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – Киев, 1987. – С. 22; *Wyrozumski J.* Polska, Węgry i sprawa Rusi halicko-włodzimierskiej za Kazimierza Wielkiego // Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów. – Toruń, 1997. – S. 1113.

⁹ *Войтович Л.* Галицько-Волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 322–323.

¹⁰ *Włodarski B.* Polska i Ruś 1194–1340. – Warszawa, 1966. – S. 254–259.

¹¹ *Jasiński K.* Okoliczności śmierci ostatnich książąt mazowieckich // Rocznik Pol-

skiego Towarzystwa Heraldycznego. Nowa serja. – 1997. – T. 3(14). – S. 41–51.

¹² *Беняк Я.* Вигаснення галицько-волинської княжої династії. – С. 79–81.

¹³ *Фроянов И. Я.* Киевская Русь. Очерки социально-политической истории. – Ленинград, 1980. – С. 45–46; *Толочко О. П.* Особливості міжсеньйоріальних відносин у період феодальної роздробленості Давньої Русі XII–XIII ст. // Феодалізм в Україні. – Київ, 1980. – С. 30.

¹⁴ *Свердлов М. Б.* Генезис и структура феодального общества в Древней Руси. – Ленинград, 1983. – С. 194–199; *Толочко А. П.* Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. – Киев, 1992; *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т. 3. – С. 222–227; *Пресняков А. Е.* Княжое право в Древней Руси. Очерки по истории X–XII столетий. Лекции по

Модерну концепцію колективного сюзеренітету Рюриковичів у Київській Русі, яку висунув Олександр Назаренко¹⁵, не підтверджують жодні джерела і вона не знаходить аналогій в інших тогочасних державах, застережень щодо неї значно більше, ніж аргументів на її підтримку¹⁶. Сама природа виконавчої влади (середньовічні правителі були правонаступниками військових вождів) не допускає поняття колективного сюзеренітету. Така влада завжди була персональною. Колективна влада існує тільки в суспільствах демократичних і то суто як законодавча. Звичайно, не були винятком серед європейських династій і Рюриковичі. Спостереження за практикою успадкування княжих престолів у співставленні з практикою спадкування у скандинавських, звідки походили Рюриковичі, та сусідніх державах, дозволило виявити її певні закономірності¹⁷.

Як справедливо зазначив Я. Беняк, на час смерті Андрія Юрійовича прямими спадкоємцями Романовичів залишалися його сестра Марія, дружина черського князя Тройдена, та тітка Анастасія, вдова добжинського князя Земивита¹⁸. Гіпотеза провідного польського дослідника генеалогії Романовичів Даріуша Домбровського щодо існування двох Мстиславів Даниловичів, один з яких був батьком Анастасії¹⁹, ґрунтується не на джерелах, а винятково логічних побудовах і домислах. З огляду на це, вона залишається тільки гіпотезою. Отже, поряд із матерями, претендентами виступали їхні сини: син Марії – Болеслав Тройденевич і син Анастасії – добжинський князь Владислав Земовитович, племінник польського короля Владислава Локетка.

Поряд з обома княгинями, найбільше прав на галицько-волинську спадщину мав Любарт-Дмитро Гедимінович як зять Лева Юрійовича²⁰. Ця непересічна особистість з різних причин також не дочекалася належної уваги українських та зарубіжних істориків²¹. Після того, як зникли сумніви

русской истории. Киевская Русь. – Москва, 1993. – С. 7–135, 181–184, 386–470; *Соловьев С. М.* История России с древнейших времен. – Москва, 1998. – Кн. 2, т. 3–4. – С. 7–32.

¹⁵ *Назаренко А. В.* Родовой сюзеренитет Рюриковичей над Русью (X–XI вв.) // Древнейшие государства на территории СРСР. Материалы и исследования. 1985 г. – Москва, 1986. – С. 149–156.

¹⁶ *Толочко А. П.* Князь в Древней Руси... – С. 57–66.

¹⁷ *Войтович Л.* Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 29–42; *Його ж.* Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 22. – С. 120–127.

¹⁸ *Беняк Я.* Вигаснення галицько-волинської княжої династії. – С. 81.

¹⁹ *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. – Poznań, Wrocław, 2002. – S. 153–155, 174–180, 232–240.

²⁰ *Войтович Л.* Князівська верства у Галицькій землі // Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1. – С. 82–83.

²¹ *Stadnicki K.* Lubart książę Wołyński. – Lwów, 1853; *Лукомский Г.* Луцкий замок. – Петроград, 1917; *Маслов Л.* Любартов замок у Луцьку // Наша культура. – Львів, 1937. – № 8–9. – С. 348–354; № 12. – С. 484–494; *Войтович Л.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. – Львів, 1996. – С. 101–104; *Його ж.* Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст.

в існуванні київського князя Станіслава²² (крім білорусько-литовських літописів, сам князь під таким нехарактерним для Рюриковичів іменем записаний у переліку “ктиторів і опікунів монастиря Печерського” Афанасія Кальнофойського, а син Іван Станіславович – у Любецькому пом’янику; потрібні збіги просто виключені²³), можна не сумніватися і в участі луцького князя Лева Юрійовича в битві на р. Ірпінь на стороні київського князя проти Гедиміна. Сам похід Гедиміна і битву можна датувати зимою 1322–1323 р.²⁴ Взимку 1322–1323 р. під Берестям стояло литовське військо²⁵. Це, очевидно, було реакцією Гедиміна на союз луцького князя з київським. Мир, укладений після цієї війни (а Гедимінові, який посадивши свого васала в Києві, мав тепер могутнього ворога в особі золотоординського хана Узбека, вигідно було швидко помиритися з галицько-волинськими князями й навіть укласти з ними союз), скріплено шлюбом доньки Лева Юрійовича з Любартом-Дмитром Гедиміновичем.

Микола Андрусак пропонував вважати дружину Любарта внучкою степанського князя Володимира Івановича або донькою острозького князя Данила Васильовича²⁶. Останнє доводив також Геронім Граля, вважаючи, що саме на честь тестя князя Дмитра Острозького Любарт прибрав хресне ім’я²⁷. З певними застереженнями цю версію прийняв Ян Тенговський,

Державність. Васалітет. Інкорпорація // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1998. – Вип. 5: ΠΡΟΣΩΠΗΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. – С. 153–168; *Його ж.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000. – С. 18, 37, 40, 74–76, 109, 138, 230–231, 263, 295, 299–300, 310, 345–347, 352–353, 426, 437–438, 440–443, 446–447, 449–450, 463, 474, 476, 485–486, 499–501, 504; *Флоря Б. Н.* Две грамоты князя Любарта (о луцкой епископской кафедре первой пол. XIV в.) // Древнейшие государства Восточной Европы. 1998 г. – Москва, 2000. – С. 250–254; *Троневич П.* Волинь у сутінках історії України XIV–XVI ст. – Луцьк, 2003; *Його ж.* Луцький замок. – Луцьк, 2003; *Мицько І.* Князь Любарт та його родина // Старий Луцьк. – Луцьк, 2005. – Вип. 2. – С. 43–48; *Флоря Б. Н.* О грамоте Любарта Гедиміновича Луцкой епископской кафедре // От Древней Руси к новой России: Юбилейный сборник, посвященный члену-корреспонденту РАН Я. Н. Щапову. – Москва, 2005. – С. 177–181;

Войтович Л. Княжа доба... – С. 37–42, 75, 511–512, 562, 614, 618–619, 636, 668–672, 678–679; *Мицько І.* Правові підстави володіння князем Любартом спадщиною Романовичів // Старий Луцьк. – Луцьк, 2009. – Вип. 5. – С. 34–40.

²² *Русина О.* Київська виправа Гедиміна (Текстологічний аспект проблеми) // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1996. – Т. 231. – С. 182–188.

²³ *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 415.

²⁴ *Його ж.* Князь Лев Юрійович: спроба портрета // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2006. – Вип. 10. – С. 129.

²⁵ *Шабульдо Ф. М.* Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – Киев, 1987. – С. 26–27.

²⁶ *Андрусак М.* Останні Романовичі (нащадки Метислава і Романа Даниловичів) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 1948. – Т. 5. – С. 4.

²⁷ *Grala H.* Chrzestne imię Szwarana Daniłowicza. Ze studiów nad dyplomatyką południowo-ruską XIII i XIV w. // Słowiainščyzna i dzieje powszechnie. – Warszawa, 1985. – S. 201, 204–208.

виходячи з засади, що Любарт не міг мати дружину з більшими правами на спадщину Романовичів, ніж Болеслав Тройденович²⁸. Подібні засади, самі гіпотетичні, не можуть слугувати підставою для остаточних висновків²⁹.

Ігор Мицько впровадив до наукового обігу Пом'яник Преображенського монастиря в с. Спас Старосамбірського р-ну Львівської обл.³⁰ За його відомостями, дружиною Гедиміна-Прокопія і матір'ю Любарта-Дмитра була Леоніда, яку дослідник вважає донькою Лева Юрійовича, названою на честь батька³¹. За такого споріднення підстави Любарта Гедиміновича на спадщину Романовичів були б найбільшими.

Щоправда, ця версія викликає певні застереження. Король Юрій Львович народився 24 квітня 1252 р. (1257?)³². Д. Домбровський датує його народження ширшим часом – 1247–1254 рр., але найправдоподібнішим вважає 23 квітня 1254 р.³³ За джерелами, Юрій Львович одружувався двічі: в 1282 р. із незнамою з імені донькою тверського князя Ярослава Ярославовича, яка померла близько 1286 р., та у 1287 р. з Євфимією, донькою куявського князя Казимира Конрадовича, яка померла 18 березня 1308 р.³⁴ Зрозуміло, що теоретично могла бути ще одна дружина, яка померла до 1282 р., але чомусь не потрапила до такого інформованого джерела, як Галицько-Волинський літопис. Але це вже видається спекуляцією. Від шлюбу з тверською княжною у 1283 р. народився Михайло Юрійович (названий на честь тверського діда), який помер дитиною у 1286 р.³⁵ Інші діти були від другого шлюбу. Оскільки Лев Юрійович був молодшим, він народився не раніше 1290 р., а його донька, відповідно, 1316–1317 р. За Я. Теньговським, Любарт-Дмитро народився близько 1312–1315 р.³⁶ Отже, донька Лева Юрійовича не могла бути його матір'ю. Якщо Леоніда, дуже вірогідно, походила з династії Романовичів, то була незнамою з джерел донькою короля Юрія Львовича. Тим більше, що у княжих родинах існувала стала тенденція надавати внукам імена на честь дідів³⁷.

За пом'яниками, ім'я першої дружини Любарта Гедиміновича – Агрипина³⁸. Можливо, це хресне ім'я княгині і сплутав Бартоломей Зіморович, назвавши її Агафією³⁹. Ян Яблоновський, відкликаючись до

²⁸ *Tęgowski J.* Małżeństwo Lubarta Gedyminowicza, Przyczynek do genealogii dynastów halicko-wołyńskich w XIV wieku // *Genealogia*. – 1995. – Т. 6. – С. 17–26.

²⁹ *Мицько І.* Правові підстави... – С. 38.

³⁰ *Його ж.* Князь Любарт... – С. 43–48.

³¹ *Його ж.* Правові підстави... – С. 34–40.

³² *Balzer O.* Genealogia Piastów. – Kraków, 1895. – С. 347; *Грушевський М.* Історія... – С. 114, 522.

³³ *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów... – С. 197–203.

³⁴ *Ibidem*. – С. 205–207.

³⁵ *Ипатьевская летопись* // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Москва, 1962. – Т. 2. – Стб. 895;

Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописі // ЗНТШ. – Львів, 1901. – Т. 41. – С. 53.

³⁶ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Gedyminowiczów. – Poznań; Wrocław, 1999. – С. 235–236.

³⁷ *Див.: Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б.* Выбор имени у русских князей в X–XVI вв. Династическая история сквозь призму антропоники. – Москва, 2006.

³⁸ *Мицько І.* Монастирські пом'яники про походження ктитора Унівського монастиря князя Федора Любартовича // *Лавра*. – 1998. – № 2. – С. 52.

³⁹ *Zimorowicz B.* Historia miasta Lwowa. – Lwów, 1835. – С. 82–83.

Марціна Кромера, іменував дружину Любарта Бучою (Бушою)⁴⁰, але в М. Кромера імені княгині не наведено. Від Яна Яблоновського ім'я княгині запозичили Теодор Нарбут⁴¹ та Микола Карамзін⁴². Якщо це не помилка, то воно – скорочення від Богуслава. Отже, її мати могла бути полькою, правдоподібно, незнаною з інших джерел сестрою глогівських князів, що дозволило би пояснити союз Юрія Львовича з баварським герцогом Отто III та пізніші претензії глогівських князів на спадщину Романовичів. У такому разі Агрипина – хресне ім'я Богуслави⁴³. Але тоді Любарт-Дмитро як син Леоніди Юрїївни не міг одружитися з донькою Лева Юрїївича, яка би доводилася йому двоюрідною сестрою.

Встановити однозначно чи був Любарт-Дмитро онуком короля Юрія Львовича, чи зятем князя Лева Юрїївича не вдається, але в нього були династичні підстави для успадкування галицько-волинського престолу, тобто один із цих варіантів відповідав дійсності.

Останній прямиий нащадок Романовичів – острозький князь Данило Василькович походив із гілки, що втратила право на успадкування найстаршого престолу зі смертю Романа Даниловича ще за життя батька: на це слушно вказав Микола Баумгартен⁴⁴. Князь міг претендувати тільки як близький родич, тобто після претендентів “по кужелю”, яких було багато. Згідно з відповідним правилом, і князі Острозькі, чий предок Роман Данилович загинув близько 1260–1261 р. за життя батька, вилучалися зі спадкоємців короля Данила, а син Романа – Василько мусив вдовольнитися Слонімським князівством у володіннях батька та діда по матері⁴⁵.

Польському королю Владиславові Локетку Юрїївичі доводилися племінниками. Вони були правнуками й угорського короля Бели IV, спадкоємцем якого виступав Карл Роберт Анжуйський. Тобто і польський, і угорський королі були претендентами також через близьке споріднення.

Як уже зазначалося, претензії на галицьку спадщину заявили навіть глогівські князі Генріх II та Ян⁴⁶. Позаяк їхні права визнав папа, вони мали бути переконливими. Князі були споріднені ще з першою галицькою династією як правнучаті племінники Ярослава Осмомисла. Їх дід Конрад I одружився зі Саломеєю, донькою Владислава Одонича, чиєю матір'ю

⁴⁰ *Tabulae Jablonovianae ex arboribus genealogicis familiarum Slavicarum regni Poloniae etc.* / Ed. J. A. Jablonowski. – Nörimberg, 1748. – Tabl. 10.

⁴¹ *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego. – Warszawa, 1838. – Т. 6. – С. 139.

⁴² *Карамзін Н. М.* История государства Российского. – Санкт-Петербург, 1818. – Т. 4. Примечания. – С. 138.

⁴³ *Мицько І.* Монастирські пом'яники... – С. 52.

⁴⁴ *Baumgarten N.* Halich et Ostrog // *Orientalia Christiana Periodica.* – Roma, 1937. – Т. 3. – Р. 166.

⁴⁵ *Ejusdem.* Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siècle // *Orientalia Christiana.* – Nr 37. – Roma, 1927. – Nr 37, maio – P. 50–51.

⁴⁶ *Skarbec* diplomatów papieskich, cesarskich, królewskich do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy i Rusi Litewskiej i ościennych im krajów / *Zebrał... J. Daniłowicz.* – Wilno, 1860. – Т. 1. – Nr 314. – S. 161–162; *Řežabek J.* Jiří II, poslední kníže veškeré Malé Rusi, kritický pokus // *Časopis muzea Království Českého.* – Ročník. 57. – Praha, 1883. – S. 50.

була Вишеслава, донька Володимирка Володаревича. Але це надто далека рідня. Сестра глоговських князів Агнеса вийшла за баварського герцога Отто III, який претендував на угорську корону і свого часу виступав спільником короля Юрія Львовича. Цей союз, здається, скріплено шлюбом іншої сестри глоговських князів із Левом Юрійовичем. У такому разі Агрипина – хресне ім'я Богуслави⁴⁷. Лише така родинна пов'язаність висувала глоговських князів на серйозних спадкоємців Романовичів “по кужелю”.

Любарту-Дмитру на 1323 р. було 11–12 років. Смерть галицько-волинських князів заскочила його оточення зненацька. Не був “готовий” до неї і Гедимін. Про спробу Любарта успадкувати престіл Романовичів свідчить відома грамота від 8 грудня 1322 р., де його титуловано “дуцьким і володимирським князем”. Навколо автентичності документа, збереженого в підтвердженні 1492 р., триває полеміка. Водночас дослідники погоджуються, що він може мати близьке в часі походження до вказаної дати і принаймні перша частина грамоти списана з автентичної⁴⁸. Помилка в датуванні “тим більше можлива... у грамоті, яка дійшла до нас не в оригіналі, а з третіх рук”⁴⁹: 8 грудня сьомого індікту припадало на 1324 р. і сплутати 6830 р. та 6832 р. могли при переписуванні у 1492 р.⁵⁰

Литва не була готовою підтримати претензії Любарта, хоча восени 1323 р. її військо виступило на Волинь і зимувало біля Берестя⁵¹. Оточення юного князя, все ж, спробувало утвердити його хоча б на Волині, про що може свідчити згадана грамота. Але остаточного компромісу досягнуто тільки у 1325 р. Одним з його важливих моментів було оформлення польсько-литовського союзу, скріпленого шлюбом спадкоємця польського престолу Казимира Владиславовича з Альдоною-Анною Гедимінівною (16 жовтня 1325 р.). Але охрестилася донька Гедиміна ще 30 квітня 1325 р., отже домовленості досягли раніше⁵².

Складні переговори між угорською, польською і мазовецькою сторонами (які претендували на спадщину Романовичів), з одного боку, та Литвою – з іншого, за участі хана Узбека⁵³ і згодою місцевого боярства⁵⁴, привели до влади внука короля Юрія – Болеслава Тройденевича. Перша грамота Юрія-Болеслава, яка дійшла до нас, датована 1325 р., й, вірогідно, видана восени⁵⁵,

⁴⁷ Мицько І. Монастирські пом'яники... – С. 52.

⁴⁸ Флоря Б. Н. Две грамоты... – С. 250–254; Его же. О грамоте... – С. 177–181; Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. – Львів, 2004. – С. 384, 683–697.

⁴⁹ Щербаківський Д. М. Фундушевая запись кн. Любарта луцкой церкви Иоанна Богослова 1322 г. // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – Киев, 1905. – Кн. 18, вып. 3–4. – С. 66–67.

⁵⁰ Войтович Л. Етапи політичної історії... – С. 154.

⁵¹ Летописи белорусско-литовские // ПСРЛ. – Москва, 1980. – Т. 35. – С. 95.

⁵² Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси... – С. 33–34.

⁵³ МРН. – Р. 623; Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси... – С. 19–26. На останнє прямо натякнув і швейцарський хроніст Йоган Вінтертурський: МРН. – Р. 623).

⁵⁴ МРН. – Р. 629.

⁵⁵ Кунік А. А. Объяснительное введение к правилам и летописным сказаниям, касающимся истории Червонной Руси XIV в., с приложением подлинных текстов // Болеслав-Юрий II... – С. 117.

текст вказує на початок правління⁵⁶. Появі Юрія-Болеслава передувала, очевидно, низка угод, за однією з яких Любарту Гедиміновичу передано східну частину Волині з Болоховим, де він мав свою столицю, відновивши місто як Любартив (нині Любар)⁵⁷, що знайшло відображення у місцевій традиції.

Версію, ніби результатом порозуміння Литви та Польщі була передача Литві Берестейської землі й Підляшшя, що спричинило невдоволення Мазовії, зблизивши останню з Тевтонським орденом, і стало причиною військових дій 1326 р. у Куявії⁵⁸, не підтверджують пізніші події. З листа комтура Тевтонського ордену від 14 листопада 1325 р. довідуємося, що замок Візна на далекому мазовецько-волинському кордоні продовжував утримувати волинський гарнізон, а його воїни перебували у складі союзного литовського війська під Гродно⁵⁹. Навіть за угодою 1352 р. Берестейська земля залишалася частиною Волині⁶⁰.

Болеслав Тройденович народився між 1311–1314 р.⁶¹ і на час зайняття престолу мав не більше років, ніж Любарт. Але він був тільки сином удільного мазовецького князя Тройдена Болеславовича, який тримав дрібні Сохачевське та Черське князівства і навіть в ерархії мазовецьких князів посідав лише друге місце. Це, здається, стало основою компромісу, на який погодилися Польща, Литва та хан Узбек. В Угорщині ще завершувалося утвердження Анжуйської династії і вона була не готова втрутитися безпосередньо в боротьбу за спадщину Романовичів. Владислав Локетек хотів би бачити на галицько-волинському престолі свого племінника, але й особа мазовецького княжича відповідала його інтересам. Така компромісна фігура влаштувала і Литву, не готову підтримати претензії Любарта, та хана Узбека, основні сили якого зав'язли в боротьбі за Азербайджан. Підходив молодий князь і для галицької та волинської еліти.

Недавня знахідка Я. Тенговського дозволяє стверджувати, що принаймні перші грамоти молодий князь видав разом із матір'ю Марією Юрївною⁶². Очевидно, княгиня певний час залишалася правителькою. Її початкові кроки свідчать про намагання продовжити політику попередніх князів і сподобатися галицькій та волинській еліті. Князь Болеслав почав іменуватися Юрієм на честь діда по матері і декларував свою належність до православ'я. Знать отримувала грамоти з підтвердженням володін⁶³. Останнє було необхідним кроком, оскільки Галицька і Волинська землі, об'єднані унією Романовичів, далі мали свої особливості розвитку й

⁵⁶ *Купчинський О.* Акти та документи... – С. 189–190.

⁵⁷ *Шабульдо Ф. М.* Земли Юго-Западной Руси... – С. 34, 159; *Войтович Л.* Етапи політичної історії... – С. 157.

⁵⁸ *Zajczkowski S.* Przymierze polsko-litewskie 1325 r. // *Kwartalnik Historyczny.* – Lwów, 1934. – R. 40, z. 4. – S. 603–608.

⁵⁹ *Paszkievicz H.* Jagiełłonowie a Moskwa. – Warszawa, 1933. – S. 272–273.

⁶⁰ Акты, относящиеся к истории За-

падной Руси, собранные и изданные Археологической комиссией. – Санкт-Петербург, 1846. – Т. 1. – № 1. – С. 1.

⁶¹ *Balzer O.* Genealogia Piastów. – S. 783–788.

⁶² *Тенговський Я.* Обставини вступу князя Болеслава-Юрія Тройденовича на галицько-волинський престіл (Невідомі руські документи з XIV століття) // *ЗНТШ.* – Львів, 2010. – Т. 260. – С. 45–56.

⁶³ Там само. – С. 53–56.

галицьке боярство продовжувало прагнути до влади, конфліктуючи з князями. Підтверджено також союз із Тевтонським орденом. У жовтні 1325 р. Юрій-Болеслав обіцяв великому магістрові Веренгерові вірність традиціям дружби часів Данила Романовича, Лева Даниловича та Юрія Львовича⁶⁴. 9 березня 1327 р. знову на прохання родича комтура Зігхарда Шварцбурга (внука короля Данила Романовича, наймолодшого сина Софії Данилівни та графа Генріха V Бланкенбург-Шварцбурга), князь пролонгував угоду з орденом про дружбу, гарантуючи при цьому захист від татар⁶⁵.

Подальша діяльність молодого князя була цілком самостійною. Попри твердження старої польської історіографії, немає жодних доказів, що Юрій-Болеслав перетворився на польського сателіта і далі рухався у фарватері політики Владислава Локетка та його сина Казимира III, радше навпаки. Владнавши стосунки з Любартом Гедиміновичем, мати-правителька домоглася укладення союзу з Литвою, скріпленого у 1331 р. шлюбом Юрія-Болеслава з Офкою-Євфимією Гедимінівною⁶⁶. Відтоді можна датувати незалежне правління Юрія-Болеслава II.

Перші самостійні кроки князя свідчили про його намагання позбутися будь-якої опіки з боку надмірно активних сусідів. Насамперед він зайнявся внормуванням стосунків із Золотою Ордою, яка була найпотужнішим і найнебезпечнішим сусідом. Прийняттям титулу “з Божої ласки природжений князь всієї Малої Русі” Юрій-Болеслав підкреслив відмову галицько-волинських володарів від претензій на решту Русі, яка надалі залишалася залежною від Орди. Перед тим він використовував титули “Nos Georgis Dei gratia dux Russiae”, “Georgius Dei gratia dux Terrae Russiae, Galiciae et Ladimere”, “Georgius, ex dono Dei natus dux et dominus Russiae”⁶⁷. “Мала Русь” тут виступає у значенні частини Русі, не підвладної монголам. Зайнятий боротьбою за Азербайджан, хан Узбек міг задовольнитися такою уступкою, можливо, прийнятою на його вимогу.

У 1332 р. угорський король збирався іти великим походом проти галицько-волинського князя у відповідь на напад останнього разом з ординцями на верхів'я Тиси (комітати Мараморощ чи Угоча?)⁶⁸. Що це було: остання спроба повернути втрачені попередниками закарпатські володіння чи, радше, реакція на польсько-угорське зближення? Вірогідніше останнє.

Далі, 11 лютого 1334 р., князь Юрій-Болеслав підтвердив союз із Тевтонським орденом, антипольська спрямованість якого безперечна⁶⁹. 20 жовтня

⁶⁴ Купчинський О. Акти та документи... – С. 167–170 (“...rex Daniel seu Leo n(oste)r avatus, aut Georgius n(oste)r avus karissimus...”).

⁶⁵ Там само. – С. 170–173.

⁶⁶ Wolff J. Rod Gedymina. Dodatki i poprawki do dzieł gr. Stadnickiego “Synowie Gedymina”, “Olgiard i Kiejstut”, “Bracia Władysława Oldierdowicza Jagiełły” we Lwowie 1867. – Kraków, 1886. – S. 7–8; Кордуба М. Болеслав-Юрій II. – С. 23–30.

⁶⁷ Войтович Л. Королівство Русі: факти і міфи // Дрогоичинь 1253. Матеріали міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 4–17.

⁶⁸ Грушевський М. Історія... – С. 533–534.

⁶⁹ Купчинський О. Акти та документи... – С. 174–180. “...Ver(um) etiam nos, ut obululantium seu latrantium(m) et minus iuste detrahentium(m) c(on)dictatul memo(r)at[aj]e unionis, qui concurrimus, veritati referu(n)t,

1335 р. він поспішив знову підтвердити союз із великим магістром Теодоріком фон Альденбургом на “вічні часи”⁷⁰. Очевидно, його підштовхували до активних дій саме польсько-угорські переговори у Вишеграді. У 1337 р. він разом з ординцями напав на Люблінську землю і 12 днів тримав Люблін в облозі, знявши її тільки через загибель вождя союзних татар⁷¹.

Польська історіографія досі доводить участь князя Юрія-Болеслава в польсько-угорських вишеградських переговорах 1335 та 1338 рр., де, будцімто, не тільки закладені основи наступної угорсько-польської унії, а й домовлено про успадкування галицького престолу польським або угорським королем за відсутності прямих спадкоємців Юрія-Болеслава⁷².

ora c(on)cludamus et obstruamus pr(a)etacia teno(re) p(raese)ntium litte(er)ar(um), dignu(m) diximus renova(re), ut v[ul]t(um) et intuitum assumendo novitatis exultant ac l(a)etentum maiori pr(a)efulcimine fi(r)mitatis”. (“...Ми ж, щоб закрити рот наклепникам і брехунам, і тим, що несправедливо шкодять умовам згаданого союзу, вважаємо за гідне, дбаючи про правду, відновити [нашу угоду] цим документом, щоб, набувши нового виразу та вигляду, вона втішилася більшою силою та обґрунтованістю”).

⁷⁰ *Купчинський О.* Акти та документи... – С. 180–187.

⁷¹ *Historiae Hungaricae Fontes Domenici / Ed. M. Florianus* (далі – HNF). – Lipsiae, 1884. – V. 3. – P. 128.

⁷² *Gorzycski K.* Połączenie Rusi Czerwonej z Polską przez Kazimierza Wielkiego. – Lwów, 1889; *Prochaska A.* W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego // *Кwartalnik Historyczny*. – Warszawa, 1892. – Z. 1. – S. 3–21; *Świeżawski E.* S. Esterka i inne kobiety Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1894; *Balzer O.* Kazimierz III Wielki // *Ejusdem*. Genealogia Piastów. – Kraków, 2005(1895). – S. 60–682; *Semkowicz A.* Adalajda, Krystyna i Jadwiga, żony Kazimierza Wielkiego // *Кwartalnik Historyczny*. – 1898. – T. 12. – S. 561–566; *Zakrzewski S.* Wpływ sprawy ruskiej na państwo polskie w XIV wieku // *Przegląd Historyczny*. – 1922. – T. 23. – S. 97–110; *Paszkievicz H.* Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1925; *Kętrzyński S.* Ze studiów genealogicznych. 1. Nieznany document Kazimierza Wielkiego z r. 1344 // *Місячник Heraldyczny*. – 1934. – Nr 13. – S. 48–51; *Kaczmar-*

czyk Z. Kazimierz Wielki. – Warszawa, 1948; *Sieradzki J.* Polska wieku XIV. Studium z czasów Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1959; *Kozłowska-Budkowa Z.* Z ostatnich lat Kazimierza Wielkiego // *Małopolskie Studia Historyczne*. – 1963. – T. 6, z. 3–4. – S. 17–26; *Samsonowicz H.* Kazimierz III Wielki // *Poczet królów i książąt polskich*. – Warszawa, 1980. – S. 247–253; *Śliwiński J.* Mariaże Kazimierza Wielkiego // *Studium z zakresu obyczajowości i etyki dworu królewskiego w Polsce XIV wieku*. – Olsztyn, 1987. – S. 44–46; *Jasiński K.* Małżeństwa i koligacje polityczne Kazimierza Wielkiego // *Studia Źródłoznawcze*. – 1990. – Nr 32–33. – S. 58–65; *Kryk F.* Wielki król i jego następca. – Kraków, 1992; *Jasiński K.* Dzień koronacji Kazimierza Wielkiego w świetle współczesnych źródeł // *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors / Pod red. J. Hauzińskiego*. – Słupsk, 1993. – S. 171–182; *Śliwiński J.* Kazimierz Wielki. Kobiety a polityka. – Olsztyn, 1994; *Jasiński K.* Przydomek Kazimierza Wielkiego – czas powstania i geneza // *Genealogia. Studia i materiały historyczne*. – 1995. – T. 5. – S. 25–43; *Idem.* Kazimierz Wielki // *Idem.* Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich. – Poznań; Wrocław, 2001. – S. 163–171; *Elmonowski J.* Stosunki polityczne między Piastami a Luksemburgami i Witelsbachami w pierwszej połowie XIV wieku. – Toruń, 2002; *Szczur S.* Historia Polski średniowiecznej. – Kraków, 2002. – S. 365–380; *Nowakowski T.* Kazimierz Wielki a Bydgoszcz. – Toruń, 2003; *Wyrozumski J.* Kazimierz Wielki. – Wrocław, 2004; *Barański M. K.* Dynastia Piastów w Polsce. – Warszawa, 2006. – S. 484–489;

Однак немає жодних доказів участі князя або його посла у вишеградських зустрічах⁷³. Передовсім, сам Казимир III ніде не відкликався до угоди, яка нібито зробила його легітимним спадкоємцем галицько-волинського престолу. Щобільше, реакцією на політику Юрія-Болеслава була спроба підтримати іншого претендента на трон. Ним став племінник короля – син Анастасії Львівни, добжинський князь Владислав Земовитович: 29 червня 1338 р. до Вишеграда прибув “Лотко, князь руський” (за Дубницькою хронікою “Lothka dux Rutenogum”⁷⁴). Спроби перетворити “Лотко” на “Болько”, ототожнивши його з Юрієм-Болеславом⁷⁵, не витримують критики⁷⁶. Етимологічно таке перетворення неприйнятне, як неможливо звинуватити хроніста в незнанні ситуації. За умов спрямованого проти польсько-угорського зближення союзу Юрія-Болеслава з Литвою, Золотою Ордою та Тевтонським орденом в інтересах Галицько-Волинської держави, польська сторона була готова підтримати претензії Владислава Земовитовича⁷⁷. Гіпотеза Олега Мазура щодо існування князя Володимира Андрійовича⁷⁸ цілком у душі гаданої тотожності “Лотка” і “Болька”.

Зрозуміло, що новий претендент не міг з’явитися без участі частини галицького боярства. Тут ми наближаємося до найбільшої загадки Юрія-Болеслава Тройденовича – його загибелі у 1340 р. Найвігіднішою вона була Казимирові III. Він же виявився найкраще до неї підготовленим: на першу звістку про смерть князя король зумів зібрати військо (на подібні заходи, зазвичай, йшли місяці!), зайняти Львів і вивезти з княжої скарбниці коронаційні регалії, які пізніше потрапили до коронаційного релікварію польських королів⁷⁹.

Усі іноземні повідомлення про смерть Юрія-Болеслава походять від реляції Казимира III⁸⁰, викладають його версію. Отруєння князя боярами

Dąbrowski J. Kazimierz Wielki: twórca korony królestwa polskiego. – Kraków, 2007; *Jasienica P.* Polska Piastów. – Toruń, 2007. – S. 291–299.

⁷³ *Dąbrowski J.* Ostatnie lata Ludwika Wielkiego. – Kraków, 1918. – S. 111–112; *Włodarski B.* Polska i Ruś, 1194–1340. – Warszawa, 1966. – S. 287–289; *Dowiat J.* Polska – państwem średniowiecznej Europy. – Warszawa, 1968. – S. 323; *Wyrozumski J.* Historia Polski do 1505 r. – Warszawa, 1973. – S. 227.

⁷⁴ ННFD. – Р. 128.

⁷⁵ *Abraham W.* Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. – Lwów, 1904. – Т. 1. – S. 206; *Balcer O.* O następstwie tronu w Polsce // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Ser. 2. – 1905. – Т. 11. – S. 430; *Dąbrowski J.* Ostatnie lata... – S. 112; *Zakrzewski S.*

Wpływ sprawy ruskiej na państwo polskie w XIV wieku // Przegląd Historyczny. – 1922. – Т. 23. – S. 99; *Włodarski B.* Polska i Ruś... – S. 288; *Wyrozumski J.* Kazimierz Wielki. – Wrocław etc., 1986. – S. 80–81.

⁷⁶ *Мазур О.* “Лотка князь руський, прибув до Вишеграда”: гіпотетична ідентифікація особи // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2003. – Вип. 7. – С. 72–79.

⁷⁷ *Кордуба М.* Болеслав-Юрій II. – С. 19–20.

⁷⁸ *Мазур О.* “Лотка князь руський...”... – С. 77–79.

⁷⁹ *Dąbrowska E.* Królów polskich relikwiarz koronacyjny Krzyża Świętego // Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesiątecie pracy naukowej. – Warszawa, 1991. – S. 67–86.

⁸⁰ *Грушевський М.* Історія... – С. 534–535.

за його прихильність до католицького обряду та іноземців – непереконливе. Німецький патриціат у містах був ще від часів князя Данила Романовича. У сім'ях Лева Даниловича та Юрія Львовича не відзначено жодного протистояння з католиками. Донька останнього стала черницею в монастирі кларисок⁸¹. Галицьке боярство давно вже переплелось з угорськими баронами. Якщо князя отруїли бояри-змовники, то вони, радше, керувалися своїми зв'язками з Польщею або Угорщиною, а не міжконфесійним протистоянням, яке тоді ще не спостерігалось. Серед них, напевно, був Вовчок із Дроговижа (Wolczkone de Drochovicze), який пізніше виступив свідком при наданні магдебурзького привілею Львову⁸², чий град Дроговиж (нині село Миколаївського р-ну Львівської обл.) зруйнував князь Любарт-Дмитро Гедимінович і чия родина, обдарована та піднесена спадкоємцями Казимира III, першими серед руського боярства прийняла католицизм⁸³. Але це вже інший сюжет.

Можемо констатувати, що Юрій-Болеслав Тройденевич, утвердившись на галицько-волинському престолі, намагався провадити політику в інтересах цих земель і загинув саме через таку позицію. Зазнавши невдачі у сподіваннях перетворити його на сателіта, Казимир III спершу спробував підтримати іншого претендента – Владислава Земовитовича, а згодом знайшов спільників серед боярства, які усунули “непіддатливого” князя, відкривши новий етап боротьби за спадщину Романовичів.

Львівський національний університет імені Івана Франка

⁸¹ *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów... – S. 226.

⁸² Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упорядкував Мирон Капраль. – Львів, 1998. – С. 27–31.

⁸³ *Mysliński K.* Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340–1400. – Lublin, 1981; *Sikora F.* Dymitr

z Goraja na Szczebreszynie w służbie Władysława Jagiełły w latach 1386–1400 // *Studia Historyczne.* – 1986. – Т. 26, nr 1. – S. 14–19; *Idem.* Krąg rodzinny i dworski Dymitra z Garaja i jego rola na Rusi // *Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym.* – Toruń, 1989. – S. 55–89.